

процесу є система вимог. І те, що працюю карати не можна, на жаль, знає не кожен педагог і батько.

Виховання працелюбності вимагає настанови вихованця на свідому активність, коли особистістю ставляться особистісно цінні та суспільно значущі цілі колективної та індивідуальної діяльності.

Дане дослідження не вичерпує проблеми виховання працелюбності у спадщині В.О.Сухомлинського. Подальшого вивчення вимагають принципи і методи виховання працелюбності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Малкина-Пых И.Г. Возрастные кризисы: справочник практического психолога. – М.: Эксмо, 2005. – 896 с.
2. Мудрик А.В. Общение в процессе воспитания: Учебное пособие. – М.: Пед. общество России, 2001. – 320с.
3. Сухомлинский В.О. Выбранные творения: В 5 т. – К.: Рідна школа, 1976. – Т. 1: Проблемы воспитания всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу. – 654 с.
4. Сухомлинский В.О. Виховання і самовиховання // В.О. Сухомлинський. Выбранные творения в 5 т. – К.: Рідна школа, 1977. – Т. 5. – С. 229 – 239.
5. Сухомлинский В.О. Народный учитель // В.О. Сухомлинський. Выбранные творения в 5 т. – К.: Рідна школа, 1977. – Т. 5. – С. 239 – 255.
6. Сухомлинский В.О. Работа, призывание, счастье // В.О. Сухомлинський. Выбранные творения в 5 т. – К.: Рідна школа, 1977. – Т. 5. – С. 167 – 176.
7. Сухомлинский В.О. Шматок хліба // В.О. Сухомлинський. Выбранные творения в 5 т. – К.: Рідна школа, 1977. – Т. 5. – С. 308 – 316.

УДК 37.032

Т.В. Філімонова

ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА В.СУХОМЛИНСЬКОГО: ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

У статті на основі аналізу педагогічної системи В.Сухомлинського окреслено перспективи використання його досвіду в сучасних навчальних закладах.

The article outlines the trends of usage of V. Sukhomlinsky experience in modern educational institutions on the basis of analysis Sukhomlinsky pedagogical system.

Василь Олександрович Сухомлинський знаний у всьому світі як талановитий учитель, педагог-гуманіст, який жив і працював для дитини, для школи, для суспільства. Звернення до досвіду видатного педагога дає нам, сучасникам, можливість по-новому осмислити, узагальнити ті відкриття та напрацювання, які були випробувані педагогом, увійшли органічною складовою в започатковані освітні процеси і стали базовою основою побудови педагогічної науки та школи.

В своїх педагогічних працях – своєрідним звертанні, настанові до молодих вчителів, педагогів Василь Олександрович прагнув розповісти про те, як тонко, делікатно ввести дитину в цікавий, яскравий світ – світ пізнання навколишньої дійсності; допомогти юному школяру – майбутньому громадянину – учитися, розумово працювати, пробудити й утвердити у тендітній душі дитини благородні почуття, переживання.

Напрацювання Василя Олександровича давно стали частиною вітчизняної педагогіки, заслуговують окремої уваги, особливо в сучасних підходах до розробки концепції освіти і виховання в Україні. Спадщина видатного педагога надзвичайно велика, торкається всіх

проблем виховання і навчання дитини. Ми зупинимось лише на двох аспектах – громадянське виховання і свобода особистості, які, на нашу думку, є актуальними сьогодні.

Всі діти унікальні і одночасно неповторні, несуть в собі загальнолюдські характеристики. Різні природні задатки, свідомість, діяльність, світогляд, ставлення до життя, потреби – всі ці ознаки характерні для кожної окремої людини. Проте, у людства є багато соціально-спільного, тобто такого, що має суттєве значення для суспільства – стати громадянином країни, в якій ти народився.

Дуже важливо, а тим більше, виняткового значення має матеріалізація моральних багатств, цінностей на межі дитинства й отроцтва. Вивчаючи всі аспекти виховної роботи з підлітками, ми повинні враховувати всі фізіологічні зміни в цей віковий період, бо яка б проблема не актуалізувалася, без врахування цих природних явищ неможлива ефективна навчально-виховна робота. В підлітковий період з'являються нові труднощі, суперечності, складності. І зовсім по іншому сприймаються, інтерпретуються моральні повчання. Змінюються відносини (як власні, так і бачення навколишніх відносин), світ людини, бачення світу, особисте ставлення до навколишньої дійсності (невідповідність моральних повчань до реалій життя), які мають відповідати внутрішнім силам, здібностям, можливостям підлітка.

Вагомим внеском у процес становлення і формування громадянськості у підростаючого покоління стала книга “Народження громадянина” (1970), де формування громадянськості розглядається на основі гуманізму. В цьому виданні сучасний вчитель, батьки знайдуть відповіді на всі хвилюючі питання: як виховати справжню людину, особистість, як розв'язати проблеми між хлопчиками та дівчатками в період статевого розвитку, як зберегти нервову систему підлітка та ін. Питання формування особистості вимагає не лише педагогічного аналізу, а й психологічного, соціального, фізіологічного дослідження.

Окрім якості інформації, її відповідності з реальним життям, стосунками, важливим є те, як дитина, підліток сприймає запропоновані ідеали, цінності, як вони засвоюються, як практично досягти того, щоб “голос совісті” завжди нагадував про себе. Як досягти того, “щоб дитина червоніла наодинці із собою, щоб бажання бути кращою стало одним з найглибших бажань, які надихають, облагороджують поведінку, взаємини...”, – вважав Василь Олександрович [1, 304]. Якщо в свідомості дитини зародилися тривоги, хвилювання, турботи про людей, суспільство, емоційна чутливість до власної поведінки стає ще тоншою. Саме за цих умов, на думку педагога, гармонійно поєднуються джерела морального і громадянського виховання.

Одним із завдань вчителя, який є безпосереднім вихователем, тонко і делікатно провести виховну роботу, враховуючи ті суперечності, які природно виникають у дітей, а саме:

- непримиренність до зла, неправди, готовність вступити в боротьбу з найменшим відхиленням від істини, і разом з тим, невміння розібратися в складних явищах життя;
- прагнення до ідеалу; не бажання, щоб його виховували;
- прагнення самоутвердитись і невміння це зробити;
- глибока потреба в пораді, допомозі – і водночас не бажання звернутися до старшого;
- складні психологічні явища, що виражають процес самоутвердження особистості має показне заперечення авторитетів, захоплення ідеальним і сумнів у тому, що ідеальне може бути в нашому буденному житті;
- зневага до егоїзму, індивідуалізму і... чутливе самолюбство;
- подив перед невичерпністю науки, прагнення багато знати, переживання почуття натхнення, радості інтелектуальної праці, і разом з тим поверхове, навіть легковажне ставлення до навчання, до своїх повсякденних обов'язків;

- романтична захопленість і... грубі вчинки, «моральне невігластво», захоплення красою і... іронічне ставлення до краси.

За переконанням В.О.Сухомлинського “щоб суперечності підліткового віку не приводили до конфліктів і зривів, треба виховувати в молодого громадянина зрілість думки, ідейну цілеспрямованість і стійкість” [1, 339].

Рушієм творчого процесу для Василя Олександровича стала невдоволеність існуючими у практиці роботи школи авторитарно-догматичними структурами виховання, яке було абсолютно відірваним від життя дитини. У своїй теоретичній і практичній діяльності педагог відштовхувався від школи навчання (зубріння), і спрямовував всю виховну роботу на формування вільної, незаангажованої особистості, яка мала свою чітку громадянську позицію, високу моральну відповідальність. Саме така позиція відрізняла педагогічну систему В.Сухомлинського від загальноприйнятих канонів тогочасної школи, і в подальшому дала поштовх до розвитку педагогіки співробітництва, яка спирається на принципи гуманізму і творчого підходу до розвитку дитини. В своїй роботі Василь Олександрович обґрунтовував і впроваджував ідеї творчої взаємодії вчителя і учня; навчання без примусу; ідею досягнення поставленої мети; індивідуального та колективного підходів до діяльності учнів; особистісного підходу до виховання; співпраці вчителів з громадськістю тощо.

Ідеї самоцінності й неповторності, свободи вибору і мислення, вільний розвиток кожної особистості, включення дитини в соціальне середовище, в сферу педагогічних впливів стають одними із головних принципів виховання в педагогічній системі Василя Олександровича.

Свобода особистості, право на власну думку і моральний вибір – ці питання стали одними із головних на сьогодні для молодого покоління. Свобода особистості передбачає реалізацію людиною певної послідовності її життя. Кожна людина прагне діяти вільно, добровільно і відповідально, відіграти свою значущу роль у суспільстві “детермінована послідовність подій якого проходить крізь цю людину і крізь її спонтанні вибори і волю”. Завдяки запровадженню “учіння бути вільним” (про яке одним із перших заговорив відомий психолог К.Роджерс, і яке стало співзвучним з ідеями Василя Олександровича), можна знайти “сутнісне ядро процесу, який міг би полегшити вирощування в нашій освітній системі людей, котрі будуть адаптивними і творчими, здатними до відповідальних виборів, відкритими до калейдоскопічних змін навкруги, гідними громадянами світу...”.

Навчально-виховний процес, на думку Василя Олександровича, має узгоджуватися з бажаннями і потребами дитини, тому важливо, щоб дитина була у контакті з реальною проблемою, тобто дивилася їй в обличчя. Це перший крок до уміння бути вільним, який називається *зустріч з проблемою*. Дитина має обов’язково зустрітися з тими об’єктами, які є значущими для її розвитку. Проте, маємо визнати, що в наш час простежується інша тенденція, а саме ізоляція дитини від будь-яких реальних проблем життя, що становить величезну трудність в процесі “учіння бути вільним”. Яка б це не була реальна проблема – чи то нездатність дитини до тих чи інших змін, чи проблема пов’язана з формулюванням власних поглядів, реальна зустріч із проблемою постає необхідною умовою для всебічного розвитку особистості.

Зустріч із проблемою є також процесом соціалізації індивіда, засвоєння певних норм і цінностей, що дає змогу функціонувати особистості як повноправному члену суспільства, і включає цілеспрямовані (виховання) впливи та стихійні (реальна проблема) процеси. Саме процес соціалізації Василь Сухомлинський вважав найголовнішим в житті дитини, який має проходити у взаємозв’язку із формуванням колективу. Дитина з перших кроків життя усвідомлює, що її крик чи плач, рухи ніжок або ручок впливають на поведінку тих, хто задовольняє її потреби і бажання (мама, тато, бабуся чи дідусь). І ось тут В.Сухомлинський застерігає: саме з цього починається ненормальна, знівечена соціалізація: дитина починає пізнавати себе не з тієї сторони, з якої треба (перша зустріч з реальністю – це батьки та їх реакція). Пізнання себе як частини навколишнього світу, на думку Василя Олександровича,

починається у дитини тоді, коли все, що йде врозріз її бажанням, приносить їй неприємності. “Правильне включення в життя суспільства, правильна соціалізація можливі лише тоді, коли людина свідомо прагне до гармонії власного “я” з інтересами інших людей, не тільки вміє, а й намагається поступитися своїми бажаннями в інтересах спільного блага”, – вважав В.Сухомлинський [2, 476].

Наступним кроком у процесі формування вільної особистості є *довіра до людського організму*, яка істотно залежить від самого учителя. Якщо вчитель не довіряє дитині (індивіду), то він починає наповнювати її інформацією за своїм бажанням, тим самим не дає можливості дитині висловити власні думки, проявити власні емоції й почуття. Вся педагогіка Василя Сухомлинського, його діяльність були побудовані на повній довірі до дитини (людського організму). Педагог вважав, що самим лиховісним в справі освіти – не вірити в людину, і там де немає довіри до дитини, в добрий її початок, там вся педагогічна система розсипається в прах. Без віри в потенціал дитини, її добро не може бути ніякої педагогіки. “Виховання, – на думку педагога, – не беззаперечні накази старших і покірливе підпорядкування молодших, а спільна, напружена, складна духовна діяльність, в якій беруть участь дорослі й малюки” [3, 339]. Оптимізм, віра в людину – це невичерпне джерело творчої енергії, нервових сил, здоров'я вихователя й вихованця.

Наступним важливим аспектом, який виокремлював Василь Олександрович, є *щирість учителя*, як істотна складова праці вихователя і педагога. Вчителю може не сподобатись те, що зробив учень, проте це не означає, що скоєне – об'єктивно погане або поганий сам учень. Вчитель, якому недоступна радість спілкування з дітьми, вчитель, який не щирий з дитиною, – стверджував Василь Олександрович, – не розуміє дитячих почуттів і вчинків, не розуміє дитину як особистість. Діти дуже гостро відчувають щирість, відвертість дорослої людини.

Саме *цінування учня, його почуттів і думок* є вагомим підґрунтям до формування громадянина, вільної особистості. Учитель, який цінує кожного учня, може повністю бути толерантним до страхів і вагань дитини, коли той зустрічається з новою проблемою, лише стимулює учіння бути вільним і свідомим громадянином.

Важливою, суттєвою складовою виховного процесу за В.Сухомлинським є *емпатія*, здатність вчителя розуміти реакції учня ніби зсередини. На думку педагога, такий вид розуміння майже ніколи не реалізується в класі, проте, якщо вчитель є емпатичним, це вносить у навчальний клімат дуже плідний аспект, – вважав Василь Олександрович. В своїх порадах молодим вчителям, батькам В.Сухомлинський радив звернути увагу про мудру здатність старшої людини – матері, батька, вчителя – розуміти й відчувати найтонші спонукальні мотиви й причини дитячих вчинків. Розуміти й відчувати саме те, що це дитячі вчинки. Неможливо пізнати дитину, її внутрішній світ, не любивши її, – вважав В.Сухомлинський. І чим більше пізнаєш тонкощі, особливості внутрішнього дитячого світу, тим більше любиш кожну дитину.

Життя дитини, її виховання, навчання і формування світогляду відбувається в людському середовищі, і саме ефективність виховного процесу залежить від того, яким чином відбиваються в цьому середовищі моральні здобутки людства. Дитині має бути притаманне таке поняття, як добро (яке має багатогранну спрямованість: активна діяльність, праця, любов до людей, чесність, правдивість скромність тощо).

Система роботи Василя Олександровича спиралась на урахуванні психологічних, фізіологічних та культурних особливостей розвитку дитини та їх практичному запровадженні в навчально-виховній роботі школи. Через такий комплексний і системний підхід педагог обґрунтував методологічні засади своєї “педагогіки гуманізму”, яка ставилася перед шкільним колективом, спрямовувала його діяльність і об'єднувала зусилля всіх у її досягненнях. Ідеї Василя Олександровича, його думку і поради залишаються актуальними і сьогодні.

Педагогічна спадщина В.Сухомлинського, його теоретичні розробки, досвід практичного впровадження новаторських ідей на сучасному етапі, в період модернізаційних

змін у галузі освіти набувають особливого значення. Науковий доробок Василя Олександровича належить до найяскравіших здобутків світової гуманістичної педагогіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 770 с.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 1. – С.403-447.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 334-339.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.3. – С.339.

УДК 371.14:37.015.6:373.5

З.В. Філончук

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В СУХОМЛИНСЬКОГО У ФОРМУВАННІ В УЧНІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ ЯК ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття розкриває роль педагогічної спадщини В.Сухомлинського у формуванні в учнів ставлення до праці як ціннісної основи економічної культури.

The article examines the role of pedagogical heritage of V. Sukhomlinskiy in the formation of attitude to work as valuable basis of economic culture among pupils.

Постановка проблеми. Сьогодні в суспільстві найважливіше значення надається виховній функції навчальних закладів, про що свідчить низка нормативно-правових актів. На створення системи виховної роботи спрямовують “Рекомендації до планування роботи класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти”, розроблені Міністерством освіти та науки України.

Відповідно до них система життєдіяльності дитини, з метою її всебічного розвитку, повинна включати в себе шість видів діяльності: пізнавальну (навчальна), трудову (в т.ч. самообслуговування, суспільно-корисна праця, виробнича праця), суспільну (організаторська), художньо-естетичну, спортивно-туристську, ігрову. Основними видами діяльності через які здійснюється формування економічної культури є пізнавальна, трудова, суспільна. В програмі аналізу виховної роботи в класі рекомендовано досліджувати зміни в соціокультурному розвитку учнів, в тому числі розвиток економічної культури та культури праці [5].

Економічна культура людини проявляється в економічній поведінці. Рівень її розвитку встановлюється через відповідність економічної культури індивіда тим знанням, цінностям, нормам, які існують в певному суспільстві.

Провідне місце серед ціннісних стандартів в економічній культурі займає цінність праці.

Формування ставлення до праці, усвідомлення суті праці як економічної категорії, здобування знань та закладання основ світогляду відбувається в школі.

Головною педагогічною проблемою, яка повинна бути в центрі уваги школи та сім'ї, є трудове виховання. Так вважав В. Сухомлинський. Під працею він розумів діяльність, спрямовану на створення суспільного багатства і в школі прагнув не до “уроків праці”, не до гри в працю, а саме до праці [6].

Педагогічна спадщина В.Сухомлинського завжди була в центрі уваги освітянської спільноти і в наш час особливо потребує детального вивчення. Адже, незважаючи на зміни в політичній та соціально-економічній ситуації, є ті цінності, які становлять основу культури народу. До них належить і праця. Проте час вимагає дещо інших підходів до тлумачення цієї категорії.